

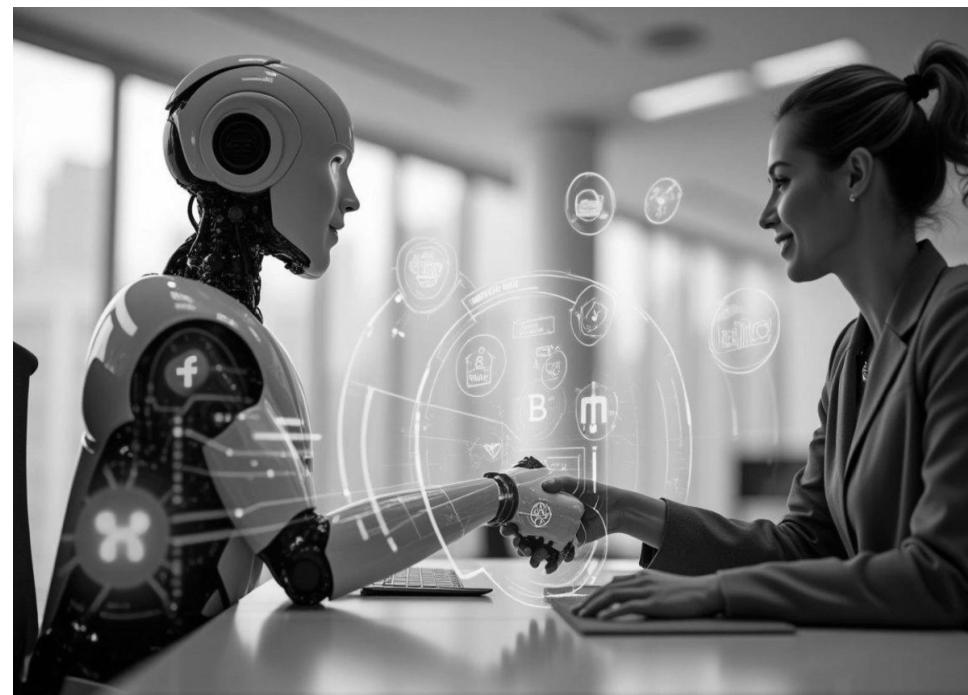
Son illerde süni intellekt sistemlerinin insan hayatı na integrasiyası sürətlə artmaqdadır. Chatbotlar, virtual köməkçilər, sosial robotlar və generativ modellər artıq yalnız funksional alətlər kimi deyil, həm də emosional qarşılıqlı təsir obyektləri kimi çıxış edirlər. Bu vəziyyət "texnoloji empatiya" anlayışını gündəmə gətirir — yəni texnoloji vasitələrlə insanın emosional təcrübəsini paylaşmaq və ya ona emosional cavab vermək qabiliyyəti...

Bele olduqda isə sual yaranır - süni intellektlə emosional bağlılıq həqiqətən mümkün mükündürmü, yoxsa bu, yalnız insan tərəfindən yaradılmış illüziyadır?

Əgər əvvəller texnologiya yalnız əməli funksiyaları yerinə yetirirdi - hesablaşır, ölçür, idarə edirdi - bu gün artıq o, emosional və sosial qarşılıqlı əlaqələrin bir hissəsinə ənvarlıdır. Virtual köməkçilər, sosial robotlar, generativ süni intellekt sistemləri artıq yalnız informasiya təqdim etmir, həm də insan hisslerinə cavab verir.

1. Empatiya anlayışının mahiyyəti və texnoloji interpretasiyası

Empatiya insan psixologiyasında başqalarının hisslerini anlamaq və paylaşmaq

Texnoloji empatiya: süni intellektlə emosional bağlılıq mümkün mükündürmü?

bacarığı kimi müəyyən edilir. Psixoloq Carl Rogers empatiyani "başqasının daxili dünyasına onun gözü ilə baxmaq" kimi izah etmişdir. Empatiya iki əsas səviyyədə mövcuddur:

Kognitiv empatiya — başqasının emosional vəziyyətini intellektual səviyyədə anlamaq.

Emosional empatiya — başqasının hissələrini daxildən "hiss etmək", onun duygularını paylaşmaq.

Süni intellektin empatiyası isə bu iki səviyyənin yalnız birinci hissəsini — tanıma və analiz etmə qabiliyyətini əhatə edə bilər. Məsələn, bir Sİ sistemü üz ifadelerini və ya nitqin tonunu analiz edərək insanın kədərlərini və ya gərgin olduğunu müəyyən edə bilər. Ancaq bu, onun kədəri hiss etdiyi mənasına gelmir. Burada yaranan empatiya funksional, lakin şüursuz bir prosesdir.

2. İnsan-texnologiya münasibətləri və emosional bağlılıq mexanizmi

İnsan psixologiyası təbiətən sosial qarşılıqlı əlaqə üçün qurulub. Biz qarşı tərəfin davranışlarında empatik siqnallar gördükde (məsələn, anlayışlı söz, təskinlik verən ton, dostuya baxış) avtomatik olaraq emosional bağlılıq formalaşdırırıq.

Süni intellekt bu siqnalları mükəmməl

şəkildə simulyasiya edə bildiyindən, insan beynində real sosial qarşılıqlı əlaqə təəssüratı yaranır. Bu fenomen "media ekvivalentliyi nəzəriyyəsi" (Reeves & Nass, 1996) ilə izah olunur. Nəzəriyyəyə görə, insanlar texnoloji obyektlərlə qarşılıqlı əlaqədə olarkən, onun "canlı" olub-olmamasını çox vaxt fərqləndirmir, çünki beynimiz empatik siqnalları eyni şəkilde emal edir.

3. Texnoloji empatiyanın elmi əsasları və süni intellektə emosiyanın tanınması

Süni intellektde empatiyanın texniki əsası emosiya tanıma sistemləridir. Bu sistemlər aşağıdakı məlumat növlərini emal edir:

Nitqin ton analizi — səsin yüksəkliyi, temp, pauzalar və intonasiya əsasında emosional vəziyyəti müəyyənleşdirir.

Üz tanıma texnologiyası — mimika və üz əzələlərinin mikrohərəkətlərinə görə emosiyaları təyin edir.

Bədən dili və jestlər — duruş, hərəkət dinamikası, baxış istiqaməti kimi göstəricilər.

Biometrik göstəricilər — ürək döyüntüsü, tərləmə, göz bəbəyinin genişlənməsi və s.

Bununla belə, emosiyanın tanınması və onun hiss edilməsi arasında ontoloji fərqliq olur: süni intellekt emosiyani anlamır, sadə-

cə hesablaşır.

4. Etik, sosial və psixoloji problemlər

Texnoloji empatiyanın inkişafı ilə yanşılı, bir sıra etik və sosial narahatlıqlar da meydana çıxır.

a) Emosional manipulyasiya

Empatik sistemlər istifadəçinin emosional vəziyyətini bilir, bu məlumat manipulyasiya üçün istifadə oluna bilər. Məsələn, kommersiya məqsədli chatbotlar istifadəçinin kədərini və ya qorxusunu tanıyaraq onu müəyyən mehsulu almağa sövq edə bilər.

b) Sosial təcrid və asılılıq

Əgər insanlar emosional rahatlığı süni sistemlərdə tapmağa başlasa, real sosial münasibətlər zəifləyə bilər. 2020-ci illərdə aparılan araşdırmalara görə, Replika istifadəçilərinin bir qismi "insan münasibətlərinə ehtiyacım qalmadı" ifadəsini işlədib. Bu isə uzunmüddətli sosial təcrid riski yaradır.

c) Məlumat məxfiliyi

Empatik Sİ sistemləri istifadəçilərin şəxsi emosional məlumatlarını (səs, üz, psixoloji vəziyyət) toplayır. Bu məlumatları sizmiş və ya kommersiya məqsədi ilə istifadəsi ciddi etik pozuntu sayılır.

d) Şüur problemi

Əgər bir gün süni intellekt öz "emosiyalarını" dərk etməyə başlasa, bu, "şüurlü texnologiya" məsələsini gündəmə gətirəcək. Hazırda bele bir səviyyə yoxdur, amma bu istiqamətdə felsefi və texnoloji mübahisələr artmaqdadır.

5. Texnoloji empatiyanın müsbət potensialı

Texnoloji empatiyanı yalnız təhlükə kimi görmək doğru olmaz. Bu fenomen bir çox sosial və psixoloji problemlərin həllinə dəstək olə bilər:

Psixoloji yardım və terapiya: Empatik chatbotlar (məsələn, Woebot) depressiya və narahatlıqla mübarizədə ilk psixoloji yardım göstəre bilər.

Təhsil və uşaqlıq inkişafı: Empatik tədris sistemləri sağirdlərin emosional vəziyyətinə uyğun tədris materialı təqdim edə bilər.

Yaşlılara qulluq: Sosial robotlar tənha yaşıllarla yoldaşlıq edir, onların gündəlik rifikasi artırır.

Münaqışə idarəciliyi: Empatik analiz sistemləri insanlararası gərginlikləri proqnozlaşdıraraq erkən xəbərdarlıq edə bilər.

Beləliklə, texnoloji empatiya insan empatiyasını evez etmir, amma onu tamamlayan və gücləndirən mexanizm rolunu oynaya bilər.

6. Fəlsəfi baxış: hiss və şüur problemi

Texnoloji empatiyanın en derin problemi onun fəlsəfi təbiətindən yarılır. Əgər empatiya yalnız məlumat emali prosesi olsaydı, süni intellekt artıq empatik sayılardı. Amma empatiya eyni zamanda subyektiv təcrübə, yəni "başqasının hissini hiss etmək" bacarığıdır.

Bu kontekstdə iki baxış fərqlənir:

1. Funksionalist yanaşma: Əgər süni intellekt empatiyanın davranış nəticələrini təkrarlayırsa, deməli o, empatik sayılmalıdır.

2. Fenomenoloji yanaşma: Həqiqi empatiya yalnız şüurlu hiss ilə mümkündür, bu isə texnologiyada yoxdur.

Bu baxımdan süni intellekt "empatiya göstərir" demək, yalnız metaforik ifadədir.

7. Gələcək perspektivlər və tədqiqat istiqamətləri

Texnoloji empatiya yaxın onilliklərdə aşağıdakı istiqamətlərdə inkişaf edəcək:

Multimodal emosional analiz – üz ifadəsi, səs, nitq və biometrik göstəricilərin birlilikdə təhlili.

2030-cu illərə qədər süni intellektin yalnız "cavab verən" deyil, həm də "emosional vəziyyəti proqnozlaşdırın" sistemlərə çevriləcəyi proqnozlaşdırılır.

Bəs, texnoloji empatiyanın hansı növləri var?

Simulyativ empatiya: Süni intellekt insan davranışını və emosional reaksiyalarını təqlid edir. Bu, əsasən dil modellərində, chatbotlarda və robotlarda müşahidə olunur.

Algoritmik empatiya: Sistem istifadəçi haqqında topladığı məlumatları (nitq, yazı, mimmika, ürək döyüntüsü və s.) analiz edərək emosional vəziyyətə uyğun cavab verir.

Texnoloji empatiya müasir cəmiyyətin həm psixoloji, həm etik, həm də sosial sərhədlerini yenidən müəyyənləşdirir. Süni intellektle emosional bağlılıq real bir psixoloji təcrübə kimi mümkündür, çünkü insan beyninin empatik mexanizmləri simulyasiyaya cavab verir. Lakin bu bağlılıq qarşılıqlı deyil — süni intellekt hiss etmir, yalnız hissələri modelləşdirir. Bu səbəbdən texnoloji empatiya nə insan empatiyasının əvəzidir, nə də onun bərabəri. O, daha çox insan emosiyalarının texnoloji əksi, bir növ emosional güzgündür.

Əgər gələcəkdə bu güzgündə etik, şəffaf və insan merkəzi prinsiplərlə idarə olunarsa, texnoloji empatiya cəmiyyət üçün təhlükə deyil, insanların emosional inkişafını dəstekləyən bir vasitəyə çevrilə bilər. Süni intellektle emosional bağlılıq psixoloji reallıq kimi mümkündür, lakin ontoloji reallıq kimi — yeni qarşılıqlı "hiss edən" münasibət kimi — hələ mümkün deyil. İnsanlar texnoloji sistemlərə empatiya yönələ bilər, lakin bu empatiya eks olunmur, sadəcə proqramlaşdırılmış cavablarla simulyasiya olunur. Bu fenomen həm emosional rifah, həm də sosial struktur baxımdan yeni çağırışlar yaradır. Texnoloji empatiya insan münasibətlərini tam əvəz edə bilməz, amma onları destekləyən və tamamlayan bir vasitə ola bilər.

Arzu Qurbanlı